

Мекембой омаров ижодида табиатга қадриятли муносабатнинг акс этиши

Б.Т.Уразов,
М.Қошғарий номидаги
ТВДПИ ўқитувчиси

Ижодкор, айниқса шоир одам ўз ижодида шар битта асарида табиат мавзусига, теварак атрофдаги нарсалар, жониворлар ва ўсимликлар дунёси мавзуларига мурожаат қилмай иложи йўқ. Ўоир Ватан шақида ёзадими, эл-юрт, одамлар, манзаралар, атроф-мушитдаги нарса-щодисалар шақида шеър битадими – бунда шар битта сатрда, сатрлардаги фикрда ё бевосита, ёки билвосита экологик муносабатларни албатта тилга олиб ўтади, воқеа-щодисаларга шоир сифатида ёндашади, ёритади, изош беради, тасвирлайди. Бинобарин, шар қандай шоирнинг шар қандай тўпламини биз чин маъноада “экологик мавзулардаги тўплам” деб айта олами. Бунинг мазмун-мантиқи шундан иборатки, шоир ижодидаги шар бир шеърда Ватан, инсоний кечинмалар, нарса-щодисалар билан бирга, табиатга, жонли ва жонсиз нарсаларга, фауна ва флорага оид мавзуларга – бир сўз билан айтганда экологияга оид шеърлар, фикрлар албатта жой олган бўлади.

“Экология” сўзи қадимги юнон (грек) тилидаги “ойкос” – уй, ватан ва “логия” - билим, таълимот маъноларини англатувчи сўзлардан ясалган бўлиб, биология фанининг бир бўлаги сифатида жониворлар, ўсимликлар, микроорганизмларнинг ўзаро муносабатларини ва теварак атроф билан муносабатларини ўргатувчи фан щисобланади. Шу билан бирга, “экология” сўзи 20-асрда инсон билан табиат ўртасидаги, инсонни ўраб турган атроф мушит ўртасидаги муносабатлардан иборат янги илмий йўналишдаги фаг сифатида щам тугал шаклланади. Бинобарин, инсоннинг ўзи яшаб турган теварак-атрофдаги, ундаги ўсимликлар, жониворлар (фауна ва флора) оламига нисбатан, табиатга, борлик, жонли ва жонсиз нарсаларга нисбатан мунсабат ифодаланган шар қандай мақола, асар, таълимот, илмий йўналиш щам мана шу “экология” сўзи билан англатиладиган бўлди. Агар мана шу юқоридаги айтганлардан келиб чиқиб, биз ўрганаётган шоир – Мекембой Омаров ижодини экология нуқтаи назаридан олиб қараганда щам, унинг ижодкор, шоир, педагог, журналист каби ижодий йўналишида щам экологияга оид жуда кўп-лаб асарлар мавжудлигига ишонч щосил қиламиз. Масалан, М.Омаровнинг болалар шоири сифатида ёзган шеърларининг сарлавщасига бир кур кўз югуртириб чиқайлик. Шоирнинг “Махаббат” (“Мухаббат”) номли шеърини тўпламида “ “кўғали кўл”, “Бўстонлик. Январь”, “Самсерек. Август”, “Шау-кеншек.Февраль”, “Ўрик”, “Менинг ватаним”, “Юлдузлар”, “қибрай, чилла”, “Чойиб олиб ёсғирга”, “Тўғилган юрт”, “Тўрғай”, “Асқар тоғ”, “Бизнинг эл”, “Турналар”, “Жўжа”, “Капалаклар”, “Пиёз”, “Тошбақа”, “Чия”, “Томчилар”, “Тиканак”, “Кучик”, “Арик”, , “Чувалчанг”, “Улоқ”, “кўзи”, “Бузоқ”, “Той”, “Чумчуқ”, “Кирпи”, “Болари”, “Кўк гуллар”, “Астра”, “Ёз” каби шеърларида, “Таудай бол” (“Тоғдай бўл”) номли тўпламидаги

“Булут”, “Бўз ёмғир”, “Оқ ёмғир”, “Қора ёмғир”, “Ўткинчи ёмғир”, “Кўнғиз билан чувалчанг”, “Бедана”, “Балиқ”, “Жўхори ва қамиш”, “Чумчук билан Булбул”, “/ўза”, “Поя”, “Новдалар”, “Кишмиш”, “Хусайин узуми”, “Қизилча курт”, “қовун”, “Райшон”, “Тарвуз”, “Ошқовоқ”, “Йўлтикан”, “Кўл билан тоғ”, “Қурбақа”, “Қашқирнинг алласи”. “Ондатралар”, “Мушук”, “Ипак курти”, “Кўк чивик”, “Кана билан кумурсқа”, “Ёрқанот (кўршапалак)”, “Чиркай ва чивин”, “Қумурсқа”, “Данак”, “Ўсимлик тухумлари”, “Буғдой билан буғдойик”, “Қуёш” каби юздан зиёд шеърларини, топишмоқларини тилга олиб ўтиш мумкин.

Юқорида айтиб ўтилганидай, шақиқий шоир ижодидаги намуналар шақида фикр юритилганда, битта ўёрниг ўзини турли мавзуларда, турли йўналишларда талқин қила олиш мумкинлигини айтиб ўтиш лозим бўлади. Яъни, хошлаган мавзудаги шеърларидашоир шам Ватан мавзусини, шам табиат мавзусини, шам экологик мавзуни ёритиб бера олади. Масалан, М.Омаровнинг кичиккина бир шеърини келтириб ўтайлик:

Бизнинг элда

(“Таудай бол” тўплами, 75-бет)

*Айтайин бир шукрона сўз
Кун шам бугун роса қизди.
Пиёз кессам – сути чиқиб,
Кўзларимдан ёш оқизди,*

*Сўзимни ким маъқул деркан,
Тошкент деган – қут-баракам.
Бизнинг элда сигир тугул,
Пиёзда шам сут бор экан!*

Мана, саккиз қатордан иборат оддий бир шеър. Унда кундалик турмушда тез-тез учрайдиган оддий воқеа – пиёз арчиш жараёни тасвирланган. Пиёз арчиганда, кесганда пиёздан ачимшидж чиқиши, бундан эса кўзнинг ёшланиши шаммага маълум, буни хатто кичкина болалар шам билади. Бирок шоир болалар учун бола бўлиб шу шеърни ёзар экан, пиёздан шид билан бирга яна сутга ўхшаш намлик (суюқлик) чиқишини шам тасвирлаб ўтади ва бу оқ рангли намликни “пиёздан чиққан сут” дея бола онгига мослаб таърифлайди. Даршақиқат, пиёзга тиф ёки пичоқ тегиши билан ундан оқиб чиқадиган суюқлик ранг жишатдан сутга ўхшаш – яъни оқ рангда бўлади. Бу шам шаммага маълум гап. Энди шеърнинг кашфиётига қарангки, бу оддий воқеани (пиёз сувининг сутга ўхшашлигини) шеърга олиб кириш орқали боланинг фикрлаш тарзига мос равишда ўхшатиш қилаяпти, шам оддий пиёз сувини поклик, оқлик, муқаддаслик рамзи сифатида сутга қиёслаяпти. Мана шу манзаранинг тасвиридан ўқувчи ўзи учун ўнлаб маъно-мазмун кашф этиб олиши мумкин. қолаверса пиёз сувининг муқаддас оқликка – сутга ўхшатилишининг ўзиёқ бола тафаккурида янги бир дунёларни – муқаддас

тушунчаларни кашф этиб юборади, мурғак онг бундай фавқулотда чиройли сатрлардан даршол сергак тортади, фикри равшанлашади, зещнида пиёз суви шам худди сут мисоли поклик, покизалик, муқаддаслик касб этади. Бола психологиясини яхши биладиган шоир эса ғурурланишга сабаб-асос бўла оладиган сатрни мурғак онгга шундай етказди: “Бизнинг яшаётган юртимиз, мамлакатимиз шунча-лар табррук ва муқаддаски, бу юртда нафақат сигирларда, хатто пиёзида шам сут бор!”, - дейди. Бир қарашда оддийгина туюладиган кундалик манзара мана энди бирданига улуғ бир тушунчага – “бу юртнинг шатто аччиқ пиёзи шам муқаддасдир!” деган ғурурбахш фикрга йўл очиб беради.

Ёки, ман М.Омаровнинг болалик хотираларига асосланиб ёзган “Ўрик” шеърини ўқиб чиқайлик. (“Махаббат” тўплами, 9-бет). Шеър катталар учун ёзилган, 10 банддан иборат, унда болалик чоғдаги бир воқеа – ота ва болаларнинг ўрик кўчатини ўтқазиб воқеаси ёдлаб ўтилади. Ота-болаларнинг биргалашиб, боғ-роғ, томорқа ишларини бажаришлари одатдаги воқеа. Шоир мана шу воқеаларни эслаш баорбариди ўрик дарахти мажаллий халқлар учун табаррук эканини, миллий рамз эканини шам шеър ораларига кистириб ўтади:

*Заминга турмайсин сен щеч эгилмай,
Томир ёз гулобининг палагиндай.
Улуснинг бахти бўлар болалар шам
Кўпайсин тубингдаги данагингдай...*

Хуллас, дарахт экилди, барг ёзди, мевага кирди. Орадан йиллар ўтиб, бир куни ўрикнинг вужудига шам болта тегди, ёшини яшаб, умри паёнига етган дарахтни кесишга фурсат этади. Яна болалар тўпланади, кўни-кўшнилар чиқади, хатто кўшнилардан бири “бу ўрикнинг кўчатини мендан олган-динглар, кесилгандан кейин шам менга берасизлар!” деб туриб олади. Аммо уй эгаси дарахтнинг танасини бошқа бир эзгу ишга – дутор (дўмбира) яшаш учун ишлатади. Куни кеча мева бериб ўтган-кетганни ширин-шакар ўрик билан боққан дарахт танаси, мана энди чолғу асбобига айланиб, дилларга маънавий озуқа бера бошлайди. Муаллиф бу воқеадан ибратли бир хулоса чиқаради: умр бўйи одамларни ширин мева билан боқиб келган табаррук дарахт оддий ёғочга айланганидан кейин шам қулоқларга ширин куй-наво бағишлайдиган чолғу асбоби бўлиб, давраларнинг тўридан, хоналарнинг энг иззатли жойидан ўрин олди...

Мекебой Омаровнинг экология мавзусига бевосита боғлиқ бўлган шеърлари шақида гапирганда, шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, у кичкинтой болалар психологияси, ўйлаш даражаси, китчинтойларнинг ўз ички оламини яхши биладиган ижодкор. Шу билан бирга, Мекебой Омаров – шар қандай воқеадан фалсафий маъно чиқара оладиган, болани ўйлашга, фикр юритишга, ўзича хулосалар чиқаришга даъват қиладиган, шунга “мажбурлай” оладиган педагог-шоир. Масалан, унинг “Турналар” шеърини ўқиб кўрайлик.

Турналар

*Кувнатар турналар парвози,-
Бир хилда сафларин узмасдан,
Жанубга йўл олар шу зайл,
Сира щам қаторни бузмасдан.*

*Наздимда турналар кўк тоқин
/убордан тозалаб-артибди.
Бу қушга ярашган фазилат,
Жуда щам одобли, тартибли.*

*Жащонда қуш зотин тури кўп,
Барчаси қаторин тўлдирмас.
Турналар – щамжищат, шу боис,
қатордан щеч бирин қолдирмас.*

Мана шу уч бандлик (12 қатор) шеърда инсонлар учун щам ибратли фикрни – том маънодаги фалсафий хулоса чиқаришга асос бўладиган щаётгий манзарани кўрамиз – шоир турналар, турна сафи, уларнинг иссиқ томонларга узок йўллик сафари щақида, турналарнинг яшаш тарзи, турмушини тасвирлаш орқали ўқувчиларни ғоят муштим щаётгий фалсафадан огощлантиради – бу, яъни, оддий қуш жониворларнинг (турналарнинг) узок сафар чоғида йўлга отланишларида щамрощларини ёлғизлатиб ташлаб кетмасликлари. Турналарнинг шу оддий бир щамжищатлиги, ащиллигини айтиш, кўрсатиб бериш орқали ўқувчиларга ащиллик, иноқлик, бащамжищатлик, “щамма” бўлиб яшашнинг афзаллиги щатто мана шу қушлар щаётига мазмун бағишлашини ёрқин тасвирлаб бера олган.

Кўрамизки, соф экологияга бориб тақаладиган бундай фалсафий, кенг маъноли шеърлар Мекембой Омаров ижодида кўпчиликни ташкил этади. Ващоланки, шоир ижодидаги деярли барча шеърларида мана шундай ботиний (ички) фалсафийликни, щикматни, панд-насищатга ундайдиган яширин маъноли сўзларни, манзараларни, шартли равишдаги дидактикани учратамиз. Таъбир жоиз бўлса, шоирнинг йил фаслларида, табиат щодисаларига, манзарали тасвирларга бағишланган шеърлари бир томондан болаларда экологик тарбияга асос бўладиган туйғуларни уйғотишга хизмат қилса, иккинчи томондан экологик мавзулардаги шеърлар бевосита ватанпарварлик, халқ, эл-юрт, қадриятлар ва маънавият щиссиётларининг мустащкамланишига хизмат қилади. Зеро, экология щақидаги энг яхши шеърлар бугун – ватан щақидаги энг яхши асарлар дея бащоланаётгани бежиз эмас, негаки табиат, атроф-мушит, теварагимиздагий тириклик дунёси – жониворлар ва ўсимликлар олами ўқувчилар, болалар идрокида энг аввало “ватан” деган муқаддас тушунчанинг инъикоси (акси), рамзи, кўриниши сифатида қадрийдир. Шоир Мекембой Омаров мана шундай улуғ мақсадлар йўлида щормай-толмай защмат чекаётган ижодкордир.

Адабиётлар:

1. Омаров М. Махаббат. –Т.: «Шарқ», 1999. – 79 бет.
2. Омаров М. Атамекен. – Алматы: «Нурлў бейне», 2008. – 82 бет.
3. Омарулў М. Таудай бол. Т.: «Чўлпон», 2009. – 112 бет
4. Ўзбек болалар адабиёти антологияси. 1-жилд. – Тошкент: «Ўқитувчи», 2006 й. – 231-233 б.б.